

Pedagogiek

Orthopedagogie
Eerste jaar
3 studiepunten

Vanuit onze visie op pedagogisch begeleiden leer je opvoedingssituaties te analyseren in hedendaagse gezinnen (bv. het nieuw samengesteld gezin, eenoudergezin, ...).

Docent: Karen Hellemans

Inhoud

STUDIEWIJZER	2
1 INTRODUCTIE	2
1.1 Situering opleidingsonderdeel (OLOD)	2
1.2 Leerdoelen	2
1.3 Voorkennis	2
2 INHOUD.....	2
2.1 Wat moet je allemaal kennen?	2
2.2 Planning.....	3
2.3 Opdrachten	3
2.4 Evaluatie.....	3
3 PRAKTISCH	3
3.1 Aanwezigheid.....	3
3.2 Attitude tijdens de les in de aula	3
3.3 Hoe communiceren met je docent?	3
3.4 Studeeraanwijzingen	3
INLEIDING.....	8
1 HOOFDSTUK 1: DOET OPVOEDING ERTOE?.....	12
1.1 Stelling één: De mens is vanaf zijn geboorte volledig bepaald Nature	12
1.2 Stelling twee: De opvoeding maakt de mens tot mens Nurture	12
1.3 Stelling drie: De mens bepaalt zichzelf, Existentialistische opvatting	13
1.4 Een genuanceerde, synthetische visie	13
2 HOOFDSTUK 2: HET BIO-ECOLOGISCH MODEL VAN BRONFENBRENNER	15
2.1 Het microsysteem	16
2.2 Het mesosysteem.....	17
2.3 Het exosysteem	18
2.4 Het macrosysteem	19
3 HOOFDSTUK 3: BALANSMODEL VAN BAKKER	20
4 HOOFDSTUK 4: PEDAGOGISCH SCHEMA VAN HELLINCKX.....	24
4.1 Opvoeden als circulair en complementair proces	24
4.2 Componenten van opvoedingssituaties.....	26
4.3 Pedagogische vraag	26
4.3.2 Het pedagogisch aanbod	30
4.3.3 Problematische opvoedingssituatie/leefsituatie.....	33
4.4 Opvoedingsdomeinen.....	34
• Werken/leren.....	35
• Spreken/sociale omgang	35

• Ontspannen/spelen	36
4.5 Drie invalshoeken.....	36
4.5.1 De situatiehantering	36
4.5.2 Het klimaat	36
4.5.3 Pedagogische middelen	37
4.6 Belangrijke opmerking in verband met sanctioneren	49
5 HOOFDSTUK 5: POSITIEF OPVOEDEN.....	50
5.1 Creëren van een veilige en uitdagende omgeving	50
5.2 Zorgen voor een positieve leeromgeving	51
5.3 Hanteren van een adequate discipline	52
5.4 Realistische verwachtingen hebben.....	53
5.5 Voor zichzelf zorgen als ouder of opvoeder	53
6 HOOFDSTUK 6: HET GEZIN ALS SYSTEEM.....	54
6.1 De persoonskenmerken van de verschillende gezinsleden.....	54
6.1.1 De gezondheid/fysieke gesteldheid	55
6.1.2 De persoon en persoonlijkheid van de ouders	55
6.1.3 De opvoedingsgeschiedenis van de gezinsleden	56
6.1.4 De subsysteemkenmerken.....	56
6.1.5 De echtelijke relatie.....	56
6.1.6 De siblinggroep	56
6.2 De algemene gezinskenmerken	57
6.2.1 De gezinsorganisatie.....	57
6.2.2 De gezinscultuur	57
6.2.3 De gezinsdynamiek	58
6.3 De gezinscontext.....	58
7 HOOFDSTUK 7: OPVOEDINGSSTIJLEN	59
7.1 Autoritaire opvoedingsstijl	60
7.2 Autoritatieve of democratische opvoedingsstijl	60
7.3 Toegeeflijke of permissieve opvoedingsstijl.....	61
7.4 Verwaarlozende opvoedingsstijl.....	62
8 HOOFDSTUK 8: OPVOEDEN IN EEN SNEL VERANDERENDE MAATSCHAPPIJ	63
8.1 Democratisering.....	64
8.2 Individualisering.....	65
8.3 Diverse samenleving.....	65
8.4 Fragmentarisering	67
8.5 Consumentisme en 'graascultuur'.....	67
8.6 De grotere welvaart en verwenning	67
8.7 Flexibilisering van de levensloop.....	68
8.8 Postadolescentie	68

8.9	Digitale Context	69
8.9.1	Onze samenleving nu	69
8.9.2	Digitale kloof	70
8.9.3	Wat is mediawijsheid?	71
8.9.4	Hoe word je mediawijs?	72
8.9.5	(on)Veilig internetgebruik.....	73
9	HOOFDSTUK 9: PREVENTIEVE GEZINSONDERSTEUNING IN HET MICROSYSTEEM ...	76
9.1	Inleiding.....	76
9.2	Preventieve gezinsondersteuning	76
9.2.1	Uitgangspunten.....	77
9.2.2	Huis van het Kind.....	78
9.2.3	Doelgroep	78
9.2.4	Doel	78
9.2.5	Functies	79
9.3	Preventieve gezinsondersteuning binnen de Integrale Jeugdhulp	81
9.3.1	Rechtstreeks toegankelijke hulp (RTH).....	81
10	HOOFDSTUK 10: ECHTSCHIEDING.....	83
10.1	Cijfers.....	83
10.1.1	Algemeen verloop van de echtscheiding	84
10.1.2	Een crisisfase.....	84
10.1.3	Een overgangsfase	84
10.1.4	Een fase van hernieuwde stabiliteit.....	85
10.2	Vanuit het perspectief van de ouders	85
10.2.1	Uiteengaan of samen blijven voor de kinderen?.....	85
10.2.2	Beleving.....	86
10.3	Vanuit het perspectief van de kinderen	87
10.3.1	Inventaris van gevoelens	87
10.3.2	Gevolgen van echtscheiding voor kinderen	90
10.3.3	Beschermende en risicofactoren bij kinderen en ouders.....	92
10.4	Ondersteuningsvragen van kinderen en ouders	93
10.5	Ten slotte.....	94
11	HOOFDSTUK 11: GEZAGSCO-ouderschap	96
11.1	Inleiding.....	96
11.2	Vanuit het perspectief van de ouders	96
11.3	Vanuit het perspectief van de kinderen	98
12	HOOFDSTUK 12: EENOUDERGEZIN	99
12.1	Inleiding.....	99
12.2	Vanuit het perspectief van de ouders	99
12.3	Vanuit het perspectief van de kinderen	101

13	HOOFDSTUK 13: NIEUW GEZIN	103
13.1	Inleiding.....	103
13.2	Verschil kerngezin – nieuw gezin	103
13.3	Kerngezin.....	104
13.4	Nieuw gezin.....	104
13.4.1	Belang van de erkenning van het verschil tussen een kerngezin en een nieuw gezin	105
13.4.2	Kenmerken nieuw gezin	106
13.4.3	De stiefouder voegt iets toe.....	106
13.4.4	Ex-partners blijven samen ouder.....	106
13.4.5	Bloedband en stiefband naast elkaar.....	106
13.4.6	Twee culturen bij elkaar.....	107
13.4.7	Wonen in twee gezinnen	107
13.4.8	Een achtergrond van verlies	108
13.4.9	Meerdere loyaliteiten naast elkaar	108
13.4.10	Nieuwe kansen	108
14	HOOFDSTUK 14: HOLEBI-GEZIN	110
14.1	Van kinderwens naar kind.	110
14.2	Hoe reageert de omgeving?	112
14.3	Hoe is het voor de kinderen?	112
14.4	Do's voor professionals	114
15	HOOFDSTUK 15: PLEEGZORG.....	116
15.1	Wat is pleegzorg?	116
15.1.1	Het verschil tussen pleegzorg en adoptie.....	116
15.1.2	Redenen voor pleegplaatsing	117
15.1.3	Vaste waarden binnen pleegzorg	118
15.2	De weg naar pleegzorg	119
15.2.1	Hoe komt een kind of jongere in pleegzorg terecht?.....	119
15.2.2	Hoe kan men een pleeggezin worden?	120
15.3	Vormen van pleegzorg	121
15.3.1	Bestandspleegzorg	121
15.3.2	Netwerkpleegzorg	122
15.3.3	Pleegzorgmodules	123
15.3.4	Niet begeleide minderjarige vreemdeling.....	124
16	CONCLUSIE.....	125
17	BIBLIOGRAFIE	126

INLEIDING

Beste student,

Welkom in onze opleiding Bachelor in de Orthopedagogie en welkom in het opleidingsonderdeel (OLOD) Pedagogiek.

Dit OLOD wordt gegeven door Juliette Geerts en Karen Hellemans. We zullen ons even kort voorstellen.

Juliette Geerts, afgestuurd als master in de Psychologische en Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit Gent. Verdere opleidingen: Gestalttherapie, Inspirerend Coachen, Nieuwe Autoriteit,... Werkzaam aan KDG sinds 2007. Mijn werkervaring situeert zich vooral in het werken met personen met licht tot matige beperking, eventueel met bijkomende problematieken.

Karen Hellemans, in 2004 afgestudeerd als orthopedagoge aan de KU Leuven. Ik heb er bewust voor gekozen om als begeleidster te gaan werken om meer concrete ervaring op te doen. Mijn werkervaring situeert zich vooral in de jeugdhulpverlening. Sinds 2009 ben ik werkzaam als docente in deze opleiding. Dit is een zeer fijne en gevarieerde job. Verdere opleidingen: LSCI, Inspirerend Coachen, kortdurende opleiding Oplossingsgericht Werken in coaching, pedagogiek en begeleiding, stress- en burn-out coaching,...

We situeren hieronder waar je je aan kan verwachten in dit opleidingsonderdeel.

We starten in hoofdstuk 1 met enkele visies op opvoeding. Elke visie hangt samen met de heersende tijdsgeest, waar we in dit OLOD niet dieper op ingaan. We bespreken de verschillende visies kort, omdat we vooral de huidige synthetische visie helder willen maken. Deze visie is een combinatie van nature, nurture en de existentialistische visie.

We bespreken in de volgende hoofdstukken een aantal theoretische modellen. Het zijn concrete, duidelijke modellen die mee de basis vormen van het Orthopedagogisch Grondplan dat we in onze opleiding hanteren. Naast deze modellen zijn er ook nog andere modellen die de pedagogische situatie analyseren. Als opleiding hebben we echter de keuze gemaakt voor Bronfenbrenner, Bakker en Hellinckx.

In hoofdstuk 2 bespreken we het bio-ecologisch model van Bronfenbrenner. Bronfenbrenner was een Russisch-Amerikaans psycholoog die de grondlegger is van het bio-ecologisch model. Dit model werd in 1994 voor het eerst voorgesteld. Het model maakt duidelijk dat de omgeving een sterke invloed heeft op de ontwikkeling van het kind. Het kind en zijn omgeving beïnvloeden mekaar wederzijds. Dit bio-ecologisch model is vandaag nog steeds actueel.

In hoofdstuk 3 bespreken we het Balansmodel van Bakker. We kiezen voor dit model, omdat het een helder instrument is om risico- en beschermende factoren in kaart te brengen, die de draaglast en draagkracht van een persoon/gezin bepalen. Als praktijkgerichte orthopedagoog biedt dit model handvaten om te kijken waar je in je begeleiding best op inzet.

Bakker bekijkt opvoeding als een transactioneel proces, waarin ouders en kinderen elkaar wederzijds beïnvloeden in relatie met de specifieke omgeving van het gezin. Dit model sluit aan bij het model van Bronfenbrenner door de wederzijdse beïnvloeding tussen een individu en de omgeving.

In hoofdstuk 4 zien we het Pedagogisch Schema van Hellinckx. Dit schema staat centraal in het Orthopedagogisch Grondplan. Hellinckx is emeritus hoogleraar van de onderzoekseenheid Gezins- en Orthopedagogiek van de KU Leuven. Het Pedagogisch Schema maakt het mogelijk de opvoedingssituatie te analyseren aan de hand van de pedagogische vraag van het kind en het pedagogisch aanbod van de ouder. Aan de ene kant lijkt dit een eenvoudig schema, aan de andere kant blijft het een stuk kunstmatig zaken uit elkaar halen die elkaar wederzijds beïnvloeden.

Hellinckx heeft zich laten inspireren door Kok en Ter Horst. Ook deze grondleggers komen in de cursus aan bod.

Hellinckx bekijkt opvoeden als een transactioneel proces, waarbij het kind en de ouder/opvoeder mekaar wederzijds beïnvloeden.

In hoofdstuk 5 bespreken we positief opvoeden. Hier zien we een aantal pijlers die bijdragen aan een optimale en veilige ontwikkeling van een kind. Er zijn verschillende laagdrempelige opvoedingsinitiatieven die hierop gebaseerd zijn. Zoals je zal merken, zullen in dit hoofdstuk een aantal zaken uit hoofdstuk 4 opnieuw aan bod komen.

Naast het positief opvoeden bestaan er nog allerlei andere visies op opvoeding. Hier gaan we echter niet dieper op in, omdat dit ons te ver zou reiken of omdat deze later in deze opleiding aan bod komen. Enkele voorbeelden zijn Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet van Haim Omer, Mild Ouderschap van Nina Mouton, Oplossingsgericht ouderschap,... We kiezen voor positief ouderschap, omdat dit als basis mooi aansluit bij de verschillende besproken modellen.

In hoofdstuk 6 bespreken we het gezin als systeem. Aangezien opvoeding bij het merendeel van de kinderen in het gezin gebeurt, gaan we hier wat uitgebreider op in. We bekijken hoe het gezin als systeem in mekaar zit en welke elementen een invloed uitoefenen op de opvoeding.

We zijn ons ervan bewust dat niet elk kind in een veilige, optimale thuissituatie opgroeit. Als er gebruik gemaakt wordt van externe hulpverlening om de opvoedingssituatie te ondersteunen, dan komen we bij de orthopedagogiek terecht. Dat komt aan bod in het OLOD Orthopedagogiek.

In hoofdstuk 7 bespreken we verschillende opvoedingsstijlen. De opvoedingsstijl die een ouder hanteert, heeft een grote invloed op de ontwikkeling van een kind. We bespreken vier verschillende opvoedingsstijlen, met telkens voordelen en valkuilen. Dit is geen strikte indeling, er zijn heel wat tussenvormen en overlappingen.

In hoofdstuk 8 komt opvoeden in een snel veranderende maatschappij aan bod. Hier bespreken we een aantal tendensen in onze huidige maatschappij die een invloed hebben op de opvoeding en de ontwikkeling van een kind. We zien hoe ook het macroniveau haar invloed uitoefent.

In hoofdstuk 9 bespreken we preventieve gezinsondersteuning in het microsysteem. Preventief werken is belangrijk bij opvoeding. Op verschillende niveaus wordt aan preventie gedaan, zodat er geen opvoedingsproblemen ontstaan of om te vermijden dat opvoedingsproblemen erger worden. We bespreken Het Huis van het Kind, een laagdrempelig initiatief waar ouders en kinderen terecht kunnen voor vragen of hulp.

Omdat echtscheiding een actueel thema is vinden we het belangrijk om hierop in te gaan. Voor zowel de ouder als het kind is een echtscheiding een emotioneel gebeuren, wat een impact heeft op de opvoeding. Als gevolg van een echtscheiding ontstaan er allerlei nieuwe gezinsvormen, waarop we in de volgende hoofdstukken dieper ingaan. We bekijken daar telkens het perspectief van het kind en het perspectief van de ouder, met bijhorende risico- en beschermende factoren.

In hoofdstuk 11 bespreken we gezagsco-ouderschap. Beide ouders delen de zorg voor hun kinderen na een echtscheiding.

In hoofdstuk 12 bespreken we de ouderschap en opvoeding in een eenoudergezin.

In hoofdstuk 13 gaan we dieper in op de invloeden van een nieuw (samengesteld) gezin op ouderschap en opvoeding.

Naast het kerngezin en verschillende gezinsvormen als gevolg van echtscheiding, zijn er nog allerlei andere gezinsvormen mogelijk. Gezinnen bestaan er in allerlei vormen. Het leidt ons echter te ver om op elke mogelijke variant in te gaan. We bespreken in de volgende hoofdstukken nog twee vaak voorkomende gezinsvormen, nl. een holebig gezin en Pleegzorg.

In hoofdstuk 14 bespreken we ouderschap en opvoeding in een holebig gezin.

In hoofdstuk 15 bespreken we Pleegzorg. Een aantal kinderen groeit op in een pleeggezin, dit kan tijdelijk zijn of langdurig. Voor dit hoofdstuk doen we in de les ook beroep op gastsprekers vanuit een dienst voor Pleegzorg.

Kinderen groeien op in allerlei situaties en in allerlei gezinsvormen. Er is vaak een combinatie van verschillende gezinsvormen mogelijk. Hét gezin bestaat niet. Dé perfecte opvoeding bestaat ook niet. Opvoeding is een complex gegeven dat door veel factoren beïnvloed wordt. We proberen in dit opleidingsonderdeel een aantal modellen weer te geven om de opvoeding

en de beïnvloedende factoren in kaart te brengen. Daarnaast reiken we een aantal opties aan die een gunstig effect hebben op de ontwikkeling van kinderen.

We hanteren in deze cursus vooral de term kind en ouder. De term 'kind' gebruiken we voor de leeftijdsgroep van pasgeborene tot adolescent, tenzij we een specifieke leeftijdsgroep willen aanduiden. De term 'ouder', kan op heel wat plaatsen, maar niet altijd, vervangen worden door de term 'opvoeder/opvoedingsverantwoordelijke'. We zijn ons ervan bewust dat niet elk kind in een gezinssituatie opgroeit.

Elk kind, elke ouder, elk gezin is uniek en vereist een specifieke aanpak. Wees kritisch en onbevooroordeeld en probeer zo goed mogelijk zorg op maat te bieden. We hopen jullie met dit OLOD al een beetje op weg te helpen.

Veel succes!

Juliette en Karen.

1 HOOFDSTUK 1: DOET OPVOEDING ERTOE?

In hoeverre hebben we als ouder of opvoedingsverantwoordelijke eigenlijk invloed op een kind? Door welke factoren wordt de ontwikkeling van een kind bepaald?

In welke mate kunnen we de ontwikkeling van een kind een bepaalde richting geven en in hoeverre wordt deze bepaald door de erfelijke aanleg en de persoonlijke vrijheid van het kind? Wordt een kind datgene wat de omgeving van hem maakt of ontwikkelt een kind, ongeacht zijn milieu, tot datgene wat al aanwezig was?

Op deze vragen zijn er in de loop van de tijd heel wat uiteenlopende antwoorden gegeven. Sommige antwoorden zijn zo radicaal dat ze elke opvoedingsmogelijkheid uitsluiten, andere antwoorden laten, in meer of mindere mate, ruimte voor de opvoedingsinvloed.

We gaan deze vraag bespreken aan de hand van drie stellingen.

1.1 Stelling één: De mens is vanaf zijn geboorte volledig bepaald Nature

Volgens deze opvatting bepaalt de erfelijke aanleg (erfelijkheidsfactoren) van een kind zijn ontwikkeling. Die erfelijke bagage ligt vast in de genen en chromosomen van dat kind.

Opvoeding kan enkel die kenmerken laten ontplooiën die reeds manifest (direct observeerbaar) of latent (nog onzichtbaar) aanwezig zijn, maar kan weinig fundamenteel bijdragen aan de ontwikkeling van een kind (Struyven e.a., 2009).

Vb. Lichaamslengte, geslacht, huidskleur, ... maar ook bepaalde talenten die maken dat je een goede ouder of orthopedagogisch begeleider zult worden.

Volgens deze opvatting is de mens erfelijk gedetermineerd. Deze visie houdt een grondig pedagogisch pessimisme in. Heel extreem gezien zeggen aanhangers van deze visie dat een kind niet opvoedbaar is. Ze zijn van mening dat de ontwikkeling van een kind verloopt volgens een natuurlijk proces dat niet te beïnvloeden is van buitenaf. Opvoeding wordt gezien als steun verlenen aan het natuurlijk ontwikkelingsproces. Opvoeding kan hooguit gunstige voorwaarden scheppen om kenmerken te laten ontplooiën, maar het kan niet de richting bepalen waarin de ontwikkeling zal verlopen. Deze opvatting vindt men onder andere bij J.J. Rousseau en in de kringen van de anti-autoritaire opvoeding (Tielemans, 2001).

1.2 Stelling twee: De opvoeding maakt de mens tot mens Nurture

Deze visie is totaal tegenovergesteld aan de vorige visie. Aanhangers van deze visie gaan ervan uit dat het milieu de menselijke ontwikkeling bepaalt. Onder milieu verstaan we de omgeving van het kind.

Vb. Je ouders, je dorp, je cultuur, jeugdbeweging, je school,...

Opvoeding is hier almachtig. Het kind wordt geboren als een onbeschreven blad, en hoe het verder ontwikkelt is afhankelijk van de opvoeding en van het milieu waarin het opgroeit. De

omgeving heeft een actieve invloed, waardoor het kind een product wordt van zijn omgeving. Aanhangers van deze opvatting zijn sterk getroffen door de grote milieu-invloeden. Zij wijzen op de ervaringen met wolfskinderen. Deze kinderen zijn opgegroeid bij dieren en gedragen zich als dieren. Ze zijn onopvoedbaar geworden omwille van het gebrek aan menselijk contact. Hieruit concludeerde men dat juist de invloed vanuit het milieu de mens tot mens maakt.

Vb. Als een kind niet gestimuleerd wordt om recht te lopen, dan loopt het niet recht. (Wolfskinderen kruipen op handen en voeten.)

Doorheen de geschiedenis komt deze opvatting terug bij verscheidene filosofen, pedagogen en sociologen. In de filosofie bijvoorbeeld zien we de leer die zegt dat de mens geboren wordt als "tabula rasa". Deze opvatting, die we vinden bij J. Locke (17^e eeuw), gaat terug op Plato en Aristoteles.

Ook veel pedagogen uit de 19de eeuw waren doordrongen van de visie. De uitspraak uit die tijd "een school openen is een gevangenis sluiten" is algemeen bekend (Tielemans, 2001).

1.3 Stelling drie: De mens bepaalt zichzelf, Existentialistische opvatting

Deze opvatting, in zijn meest extreme vorm, wordt vooral verwoord door de Franse filosoof Sartre (20ste eeuw) en zijn omgeving. Hij gaat ervan uit dat de mens niet vatbaar is voor opvoeding. De mens is vrij en kiest zijn eigen weg in het leven. De mens maakt zichzelf, realiseert zichzelf en is absoluut verantwoordelijk voor zichzelf. Niets of niemand kan invloed uitoefenen op de mens of zijn wil opdringen. Dit impliceert dat de mens niet opvoedbaar is.

Sartre staat erg negatief ten aanzien van de menselijke relatie. Zijn bekende uitspraak is: "L'enfer, c'est les autres". Hiermee wil hij zeggen dat het de medemensen zijn die iemands leven een hel op aarde maken (Tielemans, 2001). Ook tegenwoordig besteden ontwikkelingspsychologen en pedagogen meer aandacht aan zelfbepaling: de eigen vrije keuze. Vanuit deze existentialistische opvatting stelt men dat de mens ook zelf omstandigheden kan scheppen, hij kan eigen keuzes maken, beslissen voor een 'ja' of besluiten om iets niet te doen. Hij kiest zelf doelen in zijn leven, hij bepaalt zelf wat voor hem het leven zinvol maakt. Hij leert zijn eigen mogelijkheden kennen en maakt zelf uit wat hij hiermee gaat doen; hij kan er zelf richting aan geven. Hij is geen weerloze bal (Struyven e.a., 2009).

1.4 Een genuanceerde, synthetische visie

Een meer genuanceerde visie stelt dat bij de ontwikkeling van een kind meerdere factoren een rol spelen én dat deze factoren elkaar beïnvloeden. Ontwikkeling moet je zien als een dynamisch spel tussen aanleg, milieu en zelfbepaling.

- 1) **Erfelijke aanleg:** Een kind wordt met een bepaalde aanleg geboren die het vele mogelijke ontwikkelingskansen geeft maar die er ook grenzen aan stelt.

Vb. Een kind wordt geboren met een visuele beperking.

- 2) **Milieu:** Een kind ontwikkelt zich in contact met zijn milieu en met andere mensen (o.a. kinderen, familie, leerkracht,...). Door het samenleven met anderen wordt het kind beïnvloed door culturele en maatschappelijke zaken. Deze invloeden gaan ook mee bepalen of bepaalde zaken (aanleg/talent) tot uiting komen.

Vb. Kinderen die opgroeien in een kansarm milieu krijgen vaak minder mogelijkheden om hun talenten te ontplooien.

- 3) **Zelfbepaling:** Kinderen kunnen zelf bepaalde beslissingen nemen en (gedeeltelijk) afstand nemen van hun opvoeding. Ze hebben een eigen wil. Kinderen zijn geen manipuleerbare objecten, ze werken zelf mee aan hun vormgeving. Ze maken keuzes, volgen een bepaalde geloofsopvatting, politieke strekking,...

Vb. Een 12-jarig meisje dat, ondanks haar minder goede resultaten in de lagere school en een negatief advies van het CLB, toch kiest voor een moeilijke richting. En die erin slaagt om op eigen wilskracht toch haar diploma te halen.

Het is belangrijk te zien dat ouders eigenlijk maar een deeltaak hebben, een beperkte invloed. Kinderen gaan vorm geven aan hun eigen leven. Naarmate ze ouder worden krijgen ze een grotere persoonlijke vrijheid.

Als opleiding 'professionele bachelor orthopedagogie' hanteren we deze genuanceerde synthetische visie en we vertrekken dan ook vanuit een ruim model om een overzicht te geven van allerlei factoren (erfelijkheid, milieu, vrijheid) die een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van kinderen tot volwassenen.

2 HOOFDSTUK 2: HET BIO-ECOLOGISCH MODEL VAN BRONFENBRENNER

Bronfenbrenner was een Russisch-Amerikaans psycholoog, die de grondlegger is van het bio-ecologisch model. Dit model werd in 1994 voor het eerst voorgesteld. Dit bio-ecologisch model is vandaag nog steeds actueel. Zijn theorie is niet perfect maar het is een van de beste verklaringen over hoe de sociale omgeving van invloed is op de menselijke ontwikkeling.

Bronfenbrenner gaat ervan uit dat de omgeving waarin het kind opgroeit een grote invloed heeft op zijn ontwikkeling. Deze omgeving moet je heel ruim bekijken. Hij beschrijft vier niveaus die het kind gelijktijdig beïnvloeden: micro-, meso-, exo- en macrosysteem. Volgens hem kan je de ontwikkeling van een kind niet goed begrijpen als je niet bekijkt hoe een kind in elk van die systemen past (Eldering, 2011 en Kuipers, 2008).

Hij benadrukt met zijn model het belang van de sociale omgeving tijdens de ontwikkeling. De biologische factoren van een kind zijn ook in het schema opgenomen, maar de omgevingsfactoren zet hij toch centraal (Feldman, 2012). De ontwikkeling van een kind beschouwt Bronfenbrenner als een voortgaande, wederzijdse aanpassing tussen het kind en zijn omgeving (Eldering, 2011).

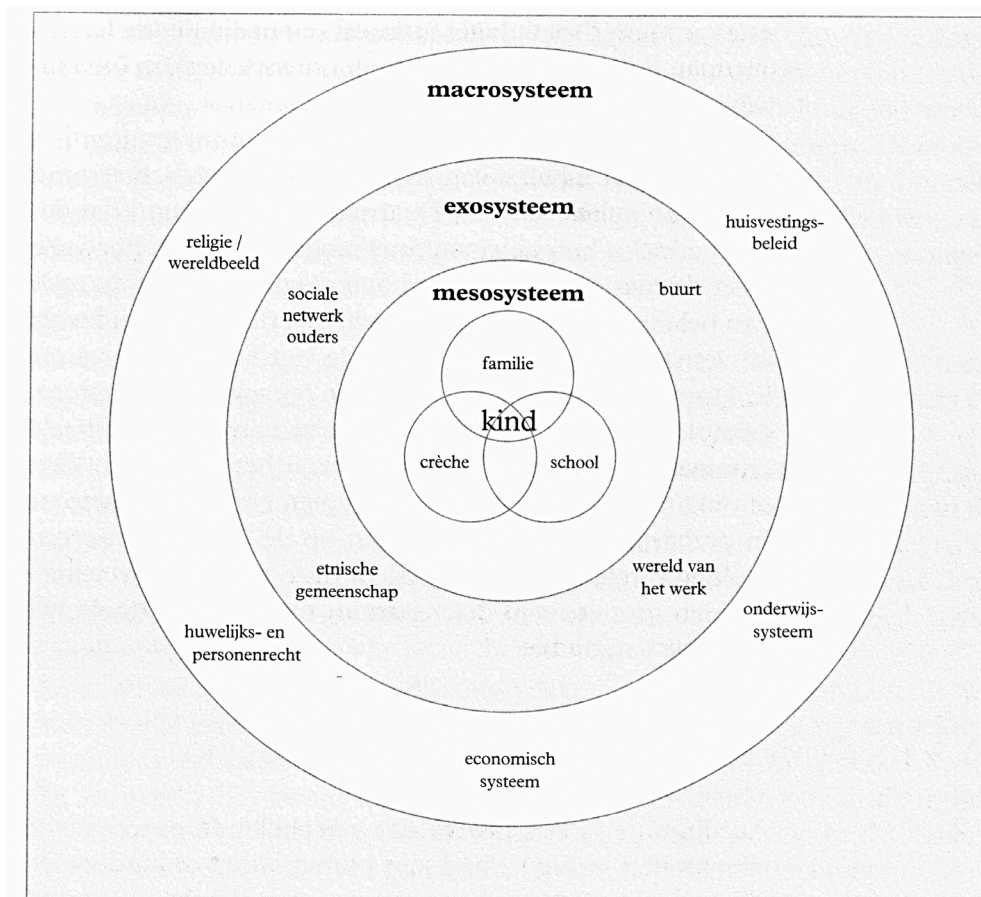
Nog voor een kind geboren wordt, komt er al een verandering in het gezinssysteem. Het gezin gaat zich klaar maken op het nieuwe lid dat gaat komen (Kuipers, 2008). Dit betekent dat niet alleen het kind invloed ondergaat van zijn omgeving maar dat een kind, al vanaf de conceptie, ook invloed uitoefent op zijn omgeving.

Bronfenbrenner stelt de omgeving voor als een aantal concentrische cirkels rond een kind. Elke cirkel stelt een systeem voor dat op zijn beurt weer ingebed is in een ruimer systeem. De opeenvolgende, in elkaar ingrijpende systemen zijn: het microsysteem, het mesosysteem, het exosysteem en het macrosysteem.

De ruimere omgeving waarin de opvoeding plaats vindt, bepaalt mee de mogelijkheden en de grenzen voor het kind en de ouder.

Ook in het ortho(ped)agogisch grondplan vind je de verschillende op elkaar ingrijpende systemen terug.

Figuur 2: Ecologisch model van Bronfenbrenner (Eldering, 2011, p. 40).

2.1 Het microsysteem

De dagelijkse, directe omgeving waarin het kind leeft, noemen we het microsysteem (Feldman, 2012). Het is het kleine stukje van de wereld waarin het kind opgroeit. Het gezin is het belangrijkste microsysteem voor een kind, en de ouders en eventuele broers/zussen zijn onderdeel van dat microsysteem. Een gezin kan ook ruimer zijn waarbij grootouders, ooms en/of tantes deel uitmaken van het gezin.

Als een kind opgroeit komen er andere microsystemen in beeld, zoals de crèche met de verzorgenden en andere kindjes, de school met de leerkracht en medeleerlingen, de jeugdbeweging met de leiding en andere kinderen, ...

Een voorwaarde om van een microsysteem te kunnen spreken is dat het kind met vaste gesprekspartners omgaat (Kuipers, 2008).

Het microsysteem wordt gekenmerkt door een aantal fysische/materiële en sociale aspecten (Eldering, 2011 en Kuipers, 2008).

- **Fysische/materiële aspecten** zijn bijvoorbeeld de huisvesting, de buurt, het gebouw, de aanwezigheid van speelgoed, de speelmogelijkheden in de buurt, ..

vb. In het microsysteem 'turnclub' sport het kind elke week in een oude sporthal met oud materiaal. In de winter is het er erg koud.

Vb. In het microsysteem 'gezin' woont een kind in een huis met een grote tuin waarin een schommel staat.

- **Sociale aspecten** hebben te maken met de samenstelling van het systeem, de taakverdeling, de onderlinge relaties, de verwachtingen/eisen, de rolpatronen, de vaste gebeurtenissen, activiteiten,...

Vb. In het microsysteem gezin is het de gewoonte dat de ouder elke avond een verhaaltje voorleest.

Vb. In het microsysteem gezin is het, sinds de komst van de nieuwe speeltuin, een vaste activiteit om daar 's avonds met heel het gezin even op te gaan spelen.

Vb. In het microsysteem school is er de verwachting dat de kinderen luisteren naar de leerkracht en stil zitten.

Microsystemen vormen een dynamische context voor de ontwikkeling van het kind. De leden ervan hebben een wederzijdse invloed op elkaar.

Het is duidelijk dat kinderen geen passieve ontvangers zijn van de invloeden binnen het microsysteem. Zij oefenen ook zelf invloed uit. Zij bouwen mee aan hun microsysteem en geven er vorm aan. Er is sprake van wederzijdse beïnvloeding (Fieldman, 2012).

Vb. De ouders zullen de waarden van het kind beïnvloeden en het kind kan ook de denkbeelden van de ouders beïnvloeden.

2.2 Het mesosysteem

Het mesosysteem heeft betrekking op de wederzijdse invloed tussen de verschillende microsystemen. Een verandering/gebeurtenis die zich afspeelt in één microsysteem zal een weerslag hebben op een ander microsysteem. Zo heeft de thuissituatie gevolgen voor de schoolsituatie en heeft ook de school weer invloed op wat thuis gebeurt (Eldering, 2011).

Vb. Een hevige ruzie tussen het kind en zijn ouders kan zijn weerslag hebben op school. Het kind kan zich daar agressief gaan gedragen, of zich juist erg terugtrekken omwille van de problemen thuis.

Vb. Een kind wordt gepest op school en gaat zich thuis erg terugtrekken op zijn kamer.

Vb. Een kind doet het slecht op school en dit heeft weerslag op de ouders, die hem hiervoor regels gaan opleggen rond huiswerk maken.

Bronfenbrenner meent dat als de relaties tussen de microsystemen positief verlopen, dat dit een ondersteunend netwerk aan het kind biedt. Indien relaties verstoord zijn, dan ontbreekt deze steun. Vb. een verstoorde relatie tussen de ouders en de school.

We kunnen bij de onderlinge relaties tussen de microsystemen stilstaan bij de kwaliteit, frequentie en waardering van die relatie (Kuipers, 2008).

- De **kwaliteit** kan variëren van zeer goed tot uiterst slecht.
Vb. De kwaliteit van de relatie tussen de ouder en onthaalouder is goed. De moeder kan haar vragen stellen en de onthaalmoeder neemt haar tijd om ze te beantwoorden.
- De **frequentie** geeft aan hoe vaak er contact is tussen de verschillende microsystemen.
Vb. Ouders kunnen nauwelijks tot geen contact hebben met de trainer van de voetbalt ploeg van hun dochter.
- De **waardering** voor andere microsystemen kan sterk verschillen, van grote waardering tot afwijzing. Men kan ook een microsysteem gaan overwaarderen.
Vb. van afwijzing: Ouders van een puber kunnen bijvoorbeeld zeer afwijzend staan tegenover de vriendengroep van hun kind.
Vb. van overwaardering: Ouders hechten bijvoorbeeld zoveel belang aan goede schoolprestaties dat ze het kind nauwelijks ruimte laten voor contact met vrienden of inzet voor een jeugdbeweging.

Overgangen van het ene microsysteem naar het andere (bijvoorbeeld van gezin naar kleuterschool) kunnen voor een kind vlot of minder vlot verlopen. Eén van de bepalende factoren voor een al of niet soepele overgang, heeft te maken met de verschillen tussen deze systemen qua, onder andere, wijze van omgang met het kind of met normen, waarden, verwachtingen die men stelt (Kuipers, 2008).

2.3 Het exosysteem

De laag om het mesosysteem is het exosysteem. Het bestaat uit formele en informele sociale structuren rond het gezin, systemen waarvan het kind niet direct deel uit maakt, maar die wel de directe omgeving beïnvloeden en zo invloed hebben op de ontwikkeling van het kind.

Vb. Het werk van de ouders, de klas van een broer of zus, vrienden van de ouders,...

Deze structuren hebben bijvoorbeeld invloed op de ouders en via de ouders beïnvloeden ze de ontwikkeling van het kind. Zo zal het werk en de vakantieregeling van de ouders zijn invloed op de ontwikkeling van het kind hebben. Het kind ervaart de positieve of negatieve impact van de interactie ervan met zijn eigen microsysteem (Van Crombrugge, 2009).

Aantal voorbeelden van structuren rond een gezin

- *Werk van de ouders: of ouders voltijds, deeltijds, of niet werken, bepaalt mee de beschikbaarheid voor de kinderen. Het werk bepaalt ook in grote mate het inkomen van het gezin.*
- *Sociaal netwerk van het gezin. Dit netwerk kunnen we nog verder opdelen in het formele (gezondheidszorg, professionele hulpverlening..) en het informele systeem (collega's, burens, vrienden,...).*

2.4 Het macrosysteem

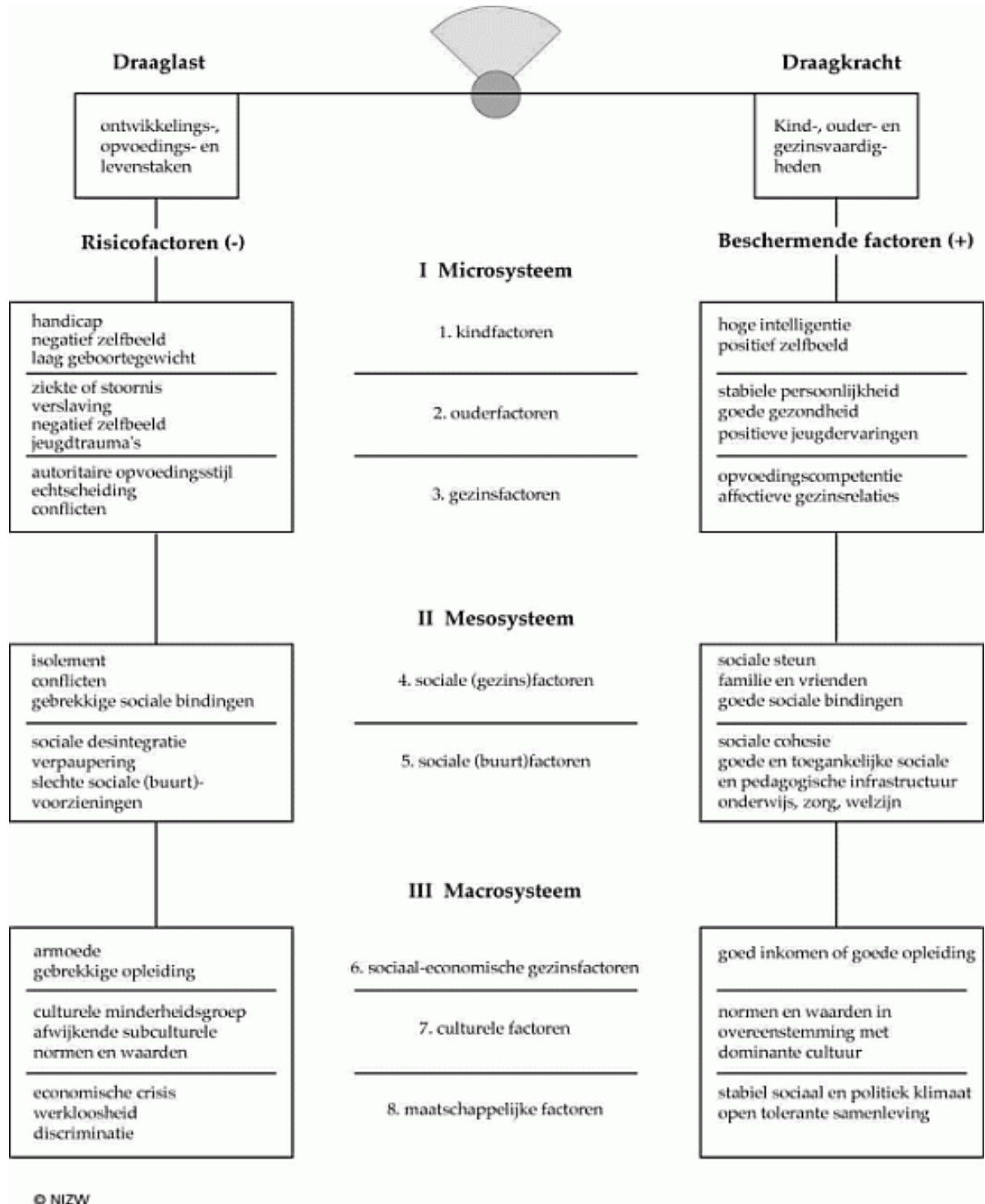
Het macrosysteem is de buitenste laag en staat voor de overkoepelende culturele invloeden. De maatschappij in het algemeen, onderwijsbeleid en -systeem, mens- en levensbeschouwing, juridisch beleid, economisch systeem en andere brede, veelomvattende factoren zijn een aantal componenten ervan (Feldman, 2012).

Het bio-ecologisch model maakt het mogelijk om de onderlinge samenhang tussen verschillende factoren die invloed hebben op de ontwikkeling te belichten. De verschillende niveaus staan met elkaar in verbinding en zo heeft een verandering in een deel van een systeem invloed op andere delen. Dit model benadrukt ook het belang van algemene culturele factoren die een invloed hebben op de ontwikkeling.

3 HOOFDSTUK 3: BALANSMODEL VAN BAKKER

Het balansmodel van Bakker haalt algemeen enkele beschermende en de risicofactoren aan, die een belangrijke rol kunnen spelen in de opvoeding (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Figuur: Het Balansmodel van Bakker

Bakker e.a. (1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017) zien opvoeding als een transactioneel proces, waarin ouders en kinderen elkaar wederzijds beïnvloeden. De meeste ouders passen het opvoeden met vallen en opstaan toe en groeien als opvoeder met hun kind mee. De opvoedingstaken van die ouders zijn dan in balans met hun vaardigheden om de situatie aan te kunnen.

In sommige situaties raakt het evenwicht tussen opvoedingsvaardigheden en opvoedingstaken van ouders zoek. Eigenschappen van kind en ouders en kenmerken van de omgeving kunnen het gezinsleven belasten. Dat vraagt extra energie van de ouder om de opvoeding optimaal te laten verlopen. We spreken over risicofactoren als deze de opvoeding kunnen bedreigen (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

De opvoeding verloopt nooit vlekkeloos. Een enkel probleem zorgt er echter niet voor dat de kwaliteit van de opvoeding daaronder lijdt. Dit komt omdat er bijna altijd beschermende of protectieve factoren zijn die de risicofactoren compenseren, waardoor de opvoeding in balans blijft (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Janssen (2015, pg. 41) geeft de volgende definities voor risico- en beschermende factoren: *"Risicofactoren zijn eigenschappen, gebeurtenissen of omstandigheden die de ontwikkeling en de opvoeding van kinderen bedreigen. Ze kunnen bijvoorbeeld leiden tot ontwikkelingsachterstand of tot opvoedingsproblemen.*

Beschermende factoren zijn eigenschappen, gebeurtenissen of omstandigheden die de kans vergroten dat de opvoeding en ontwikkeling van kinderen goed verlopen. Ze kunnen de werking van risicofactoren geheel of gedeeltelijk compenseren en dus risico's verkleinen."

Om een goed overzicht te hebben en de situatie beter te kunnen analyseren, wordt er onderscheid gemaakt tussen factoren op micro-, meso- en macroniveau. Het balansmodel geeft dit samenspel op alle drie niveaus weer (Janssen, 2015):

- Op het microniveau gaat het om ouder-, kind- en gezinsfactoren. Eigenschappen van de ouder(s), het kind en het gezinssysteem (opvoeding en gezinsinteracties) staan hier centraal.
- Op het mesoniveau onderscheidt Bakker sociale factoren, gezins- en buurtfactoren. Hierbij kan worden gedacht aan het sociale netwerk, sociale bindingen (bijvoorbeeld de school, familie,...) en de kwaliteit van de buurt (sociale buurtcohesie). In het algemeen worden deze factoren als steunend beschouwd.
- Op het macroniveau tenslotte bevinden zich de maatschappelijke achtergrondfactoren. De culturele achtergrond en sociaaleconomische positie (opleiding, werk, inkomen enz.) spelen hier een rol, het gaat hier dus om maatschappelijke en culturele condities die het gezinsleven bepalen. Sociale steun is hierbij een belangrijke beschermende factor. Sociale

en maatschappelijke omgevingsfactoren hebben een sterke invloed op condities waarbinnen de opvoeding plaatsvindt.

In het balansmodel wordt duidelijk in kaart gebracht dat er op alle niveaus risico's kunnen voorkomen die de ontwikkeling en opvoeding van kinderen kunnen bedreigen (Janssen, 2015).

De aanwezigheid van een enkele risicofactor zal weinig invloed hebben op de kwaliteit van de opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Ieder individu krijgt immers te maken met bepaalde risicofactoren en beschermende factoren, die onderling op elkaar inwerken.

Het kan problematisch worden als de risicofactoren zich opstapelen en elkaar mogelijk versterken en de beschermende factoren niet. Onderzoek heeft uitgewezen dat in alle milieus problemen zich opstapelen, maar vooral een kwetsbare maatschappelijke positie lijkt samen te hangen met een opeenstapeling van risicofactoren (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Uit onderzoek is gebleken dat beschermende factoren invloed van risicofactoren kunnen verminderen indien er sprake is van beschermende factoren in de omgeving van het kind. De meest beschermende factor is in dit verband de sociale steun. Een risicofactor op het ene niveau hoeft niet noodzakelijk door een beschermende factor op hetzelfde niveau te worden gecompenseerd: beschermende factoren op het macroniveau kunnen bijvoorbeeld tegenwicht bieden tegen bedreigende factoren op mesoniveau. Een opeenstapeling van risicofactoren moet worden gecompenseerd door een opeenstapeling van beschermende factoren (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Het balansmodel brengt maar een aantal risico- en beschermende factoren in kaart. Het model is niet uitputtend. Het laat vooral het principe van een balans zien, waarbij een of meerdere risicofactoren de ontwikkeling van een kind kunnen verstoren als er geen beschermende factor tegenover staat. Dan is de balans uit evenwicht. Het is dus de opdracht om te kijken welke beschermende factoren nog meer gestimuleerd of ontwikkeld kunnen worden (Janssen, 2015).

Om de wisselwerking tussen beschermende en risicofactoren, tussen individuele ontwikkeling en sociale omgeving en tussen de verschillende socialisatiemilieus in kaart te brengen, gebruikt Bakker de begrippen draagkracht en draaglast.

- Draagkracht is het geheel van competenties en beschermende factoren waarmee ouders en kinderen de draaglast het hoofd bieden.
- Draaglast is het geheel van taken dat ouders en kinderen te vervullen hebben (voorzien in de primaire levensbehoeften en materiële behoeften, huishoudelijke en maatschappelijke taken, opvoeding enz.).

De verhouding tussen draagkracht en draaglast bepaalt of ouders de opvoeding daadwerkelijk 'aankunnen' (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Herstellen van de balans door opvoedingsondersteuning

Als de risicofactoren zich opstapelen en er te weinig beschermende factoren tegenover staan, dan zijn zwaardere vormen van opvoedingsondersteuning nodig. Naarmate het aantal problemen en stressfactoren toeneemt, neemt de draagkracht van ouders om deze zelf aan te kunnen evenredig af. De hoeveelheid risicofactoren weegt daarbij zwaarder dan het gewicht ervan. Voor gezinnen met een maatschappelijk kwetsbare positie is de kans groter dat problemen zich opstapelen dan voor gezinnen uit een maatschappelijk meer geprivilegieerde situatie. Gezinnen met meervoudige risicofactoren zijn op de drie verschillende niveaus bijzonder kwetsbaar en lopen extra kans op opvoedings- of ontwikkelingsproblemen. De verschillende factoren kunnen elkaar in principe versterken of verzwakken (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Voor het vergroten van de draagkracht van ouders is het vooral belangrijk om:

- het zelfvertrouwen van ouders te bevorderen, bijvoorbeeld door het bieden van morele en sociale steun bij beginnende of bestaande problematiek;
- de pedagogische competenties van ouders te versterken, bijvoorbeeld via informatievoorziening of door oefeningen te doen;
- ouders te steunen in hun zelfzorg en netwerkopbouw;
- het zelfregulerend vermogen van ouders te bevorderen;
- te voorkomen dat ouders afhankelijk worden van hulpverleners of van de mening van deskundigen (Bakker e.a., 1998, zoals gerefereerd op www.nji.nl, 2017).

Voor het vergroten van de draagkracht van ouders wordt ook de term 'empowerment' gebruikt: het versterken van het zelfvertrouwen van de ouders door aan te sluiten bij hun eigen kwaliteiten en deskundigheid.